

آموزش سبک زندگی اسلامی و قرآنی در مدارس

عرفان علمشاهی

دانشجوی کارشناسی رشته آموزش ابتدایی واحد دانشگاهی فرهنگیان شهید بهشتی گنبد کاووس استان گلستان

عطیه عرب اسدی

دانشجوی کارشناسی رشته امور تربیتی پردیس فرهنگیان امام خمینی (ره) گرگان استان گلستان

چکیده :

با اضافه شدن فناوری های نوین ارتباطی به زندگی انسان ها ، سبک زندگی انسان نیز دچار تغییراتی گسترده شد و انسان ها را به موجوداتی مصرف گرا و بنده کالا تبدیل کرد . اما دین اسلام سبک زندگی دیگری را برای انسان ها در نظر گرفته است ، سبک زندگی که باعث تعالی و کشف هدف واقعی آفرینش انسان می شود . سبک زندگی اسلامی انسان را به قرب الهی و زندگی سعادتمندانه هدایت می کند . در این بین آموزش و پرورش و در راس آن مدارس نقش اساسی را در کنار خانواده ایفا می کنند . دانش آموز در مدارس با سبک زندگی قرآنی آشنا می شود و آن را تمرین می کند تا در زندگی واقعی و اجتماعی خود به کار گیرد . اما در آموزش و پرورش همچنان نقص ها و کاستی هایی وجود دارد ، مخصوصا در زمینه محتوای کتب درسی که انسجام کاملی ندارند و مطالب به صورت پراکنده در کتاب ها پخش شده اند و انگار جدیتی در این زمینه وجود ندارد . حالا ما در این پژوهش با بررسی کتاب ها و مقالات مختلف به دنبال تحلیل عوامل دخیل در آموزش سبک زندگی اسلامی در مدارس هستیم و از روش کتابخانه ای و بررسی منابع مختلف برای گردآوری این پژوهش استفاده می کنیم .

واژگان کلیدی : سبک زندگی ، اسلام ، قرآن ، مدارس ، کتاب درسی

مقدمه :

در گذشته شکل و ظاهر نقش محوری و اساسی در زندگی انسان نداشت . اما با فناوری های جدید و مدرن ، فرم گرایی و ظاهر سازی افراطی در جامعه گسترش یافت و انسان از هدف اصلی و غایی خود دور کرد . حال در این دنیای ظاهری و کم عمق ، سبک زندگی مهم واقع شده و در دو قرن اخیر واژه سبک زندگی در سطوح خرد و کلان جوامع مطرح شده است و سیاست مداران و برنامه ریزان کشور های مختلف را درگیر خود کرده است .

سبک زندگی در جوامع غربی اغلب بر پایه مصرف گرایی و مد گرایی است و از مصرف کالا و مد های روز پیروی می کند ؛ اما سبک زندگی اسلامی از روایات ، تعاریف ، فرهنگ ها و مفاهیم عمیق انسانی سرچشمه می گیرد و هدف نهایی خلقت انسان را نشانه رفته است . (یوسف زاده اربط ، ۱۳۹۹) سبک زندگی اسلامی بر پایه فطرت و ذات الهی انسان بنا نهاده شده است و از طرفی منطبق بر سبک زندگی ما ایرانیان است و این دو منافاتی با یکدیگر ندارند و می توانند برای هم نقش مکمل را ایفا کنند .

با اینکه سبک زندگی یک موضوع فرابخشی و در سطح ملی محسوب می شود ، اما مهمترین بخش و دستگاهی که می تواند نقشی ملموس و مهم ایفا کند نظام تعلیم و تربیت است و در راس آن مدارس کشور هستند . قطعاً آموزش سبک زندگی قرآنی و ایرانی به کودکان از سنین پایین ، سعادت و سربلندی جامعه را در آینده تضمین می کند و از بسیاری ناهنجاری ها و مشکلات اجتماعی جلوگیری می کند .

از نظر دین شناسان و عالمان دینی ، سبک زندگی بعدی فراتر از زندگی دنیوی دارد و به زندگی پس از مرگ نیز مرتبط می شود . در واقع آن ها سبک زندگی انسان در این دنیا را مقدمه و توشه ای برای آخرت انسان می دانند . آن ها سبک زندگی مطلوب و مورد تاکید قرآن را در گرو ارتباط مناسب انسان با عرصه های چهارگانه (خود ، خدا ، خلق و خلقت) می دانند . (صمدی ، ۱۴۰۰) عالمان دینی و متخصصان دین ، قرآن را مهمترین و مناسب ترین برنامه و راهنما برای تنظیم سبک زندگی انسان می دانند و بر آموزش مفاهیم و سبک زندگی قرآنی در مدارس بسیار تاکید می کنند .

همانطور که مدارس نقش اساسی در ترویج سبک زندگی قرآنی و اسلامی در بین کودکان دارند ، نقش خانواده نیز بسیار پر اهمیت و مهم است . خانواده کانون اصلی تربیت کودک است و مدرسه این تربیت را تکمیل و به جامعه بست می دهد . خانواده و نوع تربیت دینی پدر و مادر و همچنین سبک زندگی حاکم بر خانواده بسیار بر رویکرد کودک در آینده موثر است . (قندانی آرانی و صادقی آرانی ، ۱۳۹۴)

از آنجایی که خداوند با فرستادن پیامبر اسلام (ص) و قرآن کریم به عنوان سخن خود با بندگان ، حجت را بر مردم تمام کرده است و راه و رسم زندگی سعادت‌مندانه و مومنانه را به همه شناسانده است ، باید در مدارس نیز این سبک زندگی قرآنی و بر اساس آموزه های اسلام و قرآن ترویج پیدا کند و نظام تعلیم و تربیت نقش بی بدیلی در این راه دارد . وجود برنامه ریزی ، امکانات ، معلمان خبره و آموزش دیده و محتوای مناسب و جذاب بسیار در حائز اهمیت و حیاتی است . حال با توجه به این موارد به بررسی نقش آموزش و پرورش در ترویج سبک زندگی قرآنی در بین کودکان می پردازیم .

روش پژوهش :

در این پژوهش با روش کتابخانه ای و اسنادی و تحلیل مفهومی به دنبال تحلیل و بررسی نقش آموزش و پرورش در جا انداختن سبک زندگی اسلامی و قرآنی مورد نظر جامعه و حکومت در بین نسل جدید هستیم و در این راه از مقالات و پژوهش های متعددی در این زمینه استفاده کرده ایم تا بتوانیم با جمع آوری نظرات مختلف ، تحلیل بهتری را نسبت به اقدامات و ایفای نقش نظام تعلیم و تربیت در این حوزه مهم داشته باشیم .

پیشینه پژوهش :

زنگانه و فغان نوملی (۱۴۰۲) در تحقیقی با عنوان « نقش آموزش و پرورش در توسعه و رشد سبک زندگی اسلامی – ایرانی و اصلاح الگوی مصرف » اینگونه بررسی کرده است که سبک زندگی اسلامی و ایرانی به زندگی ایرانیان مسلمان گفته می شود و از دو فرهنگ ایرانی و اسلامی پیروی می کنند . در سبک زندگی ایرانی ، ایمان ، مذهب ، خانواده ، افتخار به فرهنگ و تمدن ایرانی و پایبندی به سنت های اصیل مورد تاکید قرار می گیرد . تهاجمات فرهنگی و تبلیغات بسیار زیاد دشمنان اسلام از طریق شبکه های گوناگون ماهواره و فضای مجازی در جامعه اسلامی و غفلت امت اسلامی از آموزه های معقول و حیات بخش دینی و فرهنگی و اسوه های بی نظیر انسانی ، باعث شده که تعداد بالایی از مسلمانان به سرعت تحت تاثیر فرهنگ منحط بیگانگان قرار گیرند و از فرهنگ غنی و آداب و سنن خودشان فاصله بگیرند . نقش معلمان و والدین ، پایگاه های بسیج ، برنامه های صبحگاهی و مواد درسی می تواند نقش مهمی در انتقال مفاهیم سبک زندگی به دانش آموزان داشته باشد .

مختاری اردستانی (۱۴۰۱) در مقاله ای با موضوع « مولفه های فردی سبک زندگی اسلامی » اینگونه بیان کرده است که ، سبک زندگی از دیدگاه اسلام به مجموعه ای از موضوعات مورد قبول اسلام در عرصه زندگی فردی و اجتماعی اشاره دارد . لذا زندگی مسلمانان در این دنیا باید مبتنی بر آموزه های دینی باشد تا اینکه انسان بر اساس رهنمود های قرآن و فرمایشات معصومین (علیهم السلام) سبک زندگی آرمانی از این دو منبع ارزشمند (کتاب و سنت) اتخاذ نموده و به آن عمل نماید و به حیات طیبه نائل آید .

کریمی (۱۴۰۰) در تحقیقی با موضوع « سبک زندگی اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی » به بررسی مولفه های اصلی و فرعی الگوی تلفیق سبک زندگی اسلامی در کتب درسی ابتدایی پرداخته است که این الگو دارای نه مولفه اصلی (عبادی و اعتقادی ، اخلاقی ، تعلیمی و تربیتی ، اجتماعی ، سیاسی ، اقتصادی ، مدیریتی ، حقوقی و سلامتی) و هشتاد مولفه فرعی است . خداشناسی ، شناخت مباحث اعتقادی ، ساده زیستی ، خدمت به خلق ، علم اندوزی ، کسب دانش کاربردی ، رفتار مناسب با مردم ، تربیت سیاسی مردم ، توجه به کسب و کار پاک و حلال ، تشویق مردم به کار و تولید ، مسئولیت پذیری ، رعایت حقوق اجتماع و پرهیز از حرام خواری از جمله مولفه های فرعی هستند که متناسب با موضوع ، از طریق برنامه درسی قرآن ، هدیه های آسمان ، مطالعات اجتماعی ، تفکر و پژوهش ، کار و فناوری ، ریاضیات و علوم تجربی می توان به آن ها دست یافت . تنظیم عناصر برنامه درسی ، تجدید نظر در محتوای فعلی و تنظیم محتوا در قالب های مختلف و اجرا و ارزشیابی برنامه درسی متناسب با سبک زندگی اسلامی از اقدامات نهایی در الگوی تلفیق سبک زندگی اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی هستند .

شرفی و مطهری نژاد (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان « بررسی نقش آموزش و پرورش در تحقق سبک زندگی ایرانی و اسلامی » بیان کرده است که با توجه به نابسامانی های اقتصادی ، اجتماعی ، فرهنگی و از سوی دیگر مشکل کم رشدی در هویت دینی و ملی که در عرصه های مختلف جامعه وجود دارد ؛ تعریف ، ترویج و اجرای سبک زندگی اسلامی در جامعه به یک ضرورت تبدیل شده است . ارائه تعریفی جامع از سبک زندگی ایرانی اسلامی تنها با همکاری ملی ممکن خواهد شد . ترویج چنین سبکی رمز موفقیت و امنیت کشور است و رضایت مندی خانواده ها و جامعه را در پی خواهد داشت . با توجه به وظیفه خطیر آموزش و پرورش در امر تعلیم و تربیت ، باید به طور جدی به این زمینه ها پرداخته شود.

شهبازی (۱۳۹۴) در مقاله ای با عنوان « مشارکت مدارس و دانش آموزان در سبک زندگی اسلامی » بیان کرده است ، آنچه که در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به عنوان نقشه راه ذکر شده است ترویج سبک زندگی اسلامی در مدارس به منظور دست یابی به مبانی زندگی پایدار است و براساس همین سند ، معلمان و مربیان در تبیین سبک زندگی نقش محوری را ایفا می کنند . آموزش و پرورش در کتاب های مطالعات اجتماعی و تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی مواردی ارزشمندی به ویژه در مبحث سبک زندگی همچون احترام به بزرگتر ها ، بحث دوستی و دوست یابی ، رعایت اخلاق در بین دانش آموزان ، همفکری و ... را مطرح کرده است . اما باید این موضوع از پایه اول ابتدایی حتی دوره پیش از دبستان تا پایان دوره متوسطه دیده شود نه اینکه محدود به دوره خاصی باشد . بطور کلی مدرسه یکی از مهم ترین ارکان تربیتی جامعه و از مؤثرترین بسترهای تغییر و اصلاح سبک زندگی اسلامی است . مسئولان ، مدیران و معلمان آموزش و پرورش باید خود الگوهایی باشند که مسیر شناخت الگوهای بزرگتر را به دانش آموزان نشان می دهند و در واقع واسطه ای باشند برای

گذر دانش آموزان و رسیدن به سبک زندگی اسلامی. این فقط وقتی شکل می گیرد که مسئولان و معلمان اولاً خود الگوهای دینی را شناخته باشند و ثانیاً نحوه رفتار سلوکشان براساس آنها شکل گرفته باشد.

دهقانیان (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «سبک زندگی اسلامی ایرانی» به این مورد پرداخته است که، سبک زندگی از تحولات فرهنگی، اقتصادی و سیاسی تأثیر زیادی می پذیرد. در نظریات متفکرین اسلامی قدیمی و دوران معاصر همواره ساختارهای اجتماعی به عنوان ظرف تحقق کمال بشری در پرورش فکری و روحی انسان ها اهمیت بسیار فراوانی داشته است.

حال با توجه با بررسی این نمونه از مقالات و پژوهش های مرتبط با موضوع، به بررسی کیفیت و نحوه آموزش سبک زندگی قرآنی در مدارس کشور می پردازیم و در ادامه راه حل های و پیشنهاداتی را برای افزایش و بهبود کیفیت آموزش های سبک زندگی ارائه می دهیم.

مفهوم شناسی سبک زندگی از دیدگاه های مختلف :

اصطلاح سبک زندگی از دو واژه لایف و استایل تشکیل شده است، معنای واژه زندگی تا اندازه ای روشن است؛ اما مفهوم سبک نیاز به توضیح دارد. منظور از سبک شکل دادن و یا طراحی چیزی است تا بدین شیوه جالب و جذاب به نظر بیاید. به عبارت بهتر کیفیت برتر در ظاهر، طراحی یا رفتار. در این صورت ترکیب این دو واژه (سبک زندگی) به معنای روش خاصی از زندگی یک فرد یا گروه که باعث تمایز آن ها از دیگران می شود، به کار می رود؛ اما در مجموع مفهوم سبک زندگی کلیت بیشتری دارد و دامنه وسیعی از امور عینی و ذهنی را شامل می شود؛ بنابراین این مفهوم آن چنان وسیع و گسترده است که تعیین چارچوب و تعریفی دقیق از آن کاری بس دشوار است.

امام علی (ع) در خطبه ۱۵۴ نهج البلاغه سبک زندگی را به نوعی روش زندگی کردن انسان بر اساس عقاید و ارزش ها می دانند.

امام صادق (ع) نیز در گفتگو با سفیان ثوری و یارانش، سبک زندگی اسلامی را راه و روش زندگی بر اساس فلسفه و اندیشه اسلام، قرآن و سیره پیامبر می دانند.

آلفرد آدلر، روانشناس اتریشی، نخستین بار اصطلاح سبک زندگی را به عنوان علایق، رفتارها و جهت گیری رفتاری یک فرد، گروه یا فرهنگ بیان کرد.

فرهنگ آکسفورد نیز سبک زندگی را شیوه و روش های گوناگون زندگی افراد یا گروه می داند.

در فرهنگ لانگ من هم سبک زندگی به عنوان راه یا سبکی برای زیستن بیان شده است.

آموزش سبک زندگی در مدارس :

سبک زندگی را مبین بخشی از فرهنگ می داند که در جوامع امروزی نقش مهمی در زندگی مردم ایفا می کنند. لایه رویین و آشکار هویت یک جامعه، سبک زندگی آن است. هر جامعه ای زمانی می تواند ثمره و محصول جهانی و ایدئولوژی خود را به دیگران نشان دهد که سبک زندگی او متناسب با باورها و ارزش هایش شکل یافته باشد. (شریفی و همکاران، ۱۳۹۱) به طور کلی، سبک زندگی الگوی نسبتاً ثابت رفتارهای فرد در زندگی روزمره در چهارچوب موقعیت زندگی است که هنر انسان در کشف و انتخاب مناسب ترین و خردمندانه ترین رفتار است؛ بنابراین، انسان مسلمان باید تلاش کند تا به سبک زندگی مطلوبی که متناسب با فرهنگ و ارزشهای دینی و مبتنی بر عقلانیت باشد، دست یابد و به کمال بیشتر نائل شود. (شادفر و همکاران، ۱۳۹۶)

با توجه به پیشرفت های مختلف برای ترویج سبک زندگی سالم، جهت فراهم نمودن امنیت فردی و اجتماعی در حوزه های جسمی و روحی نیازمند این هست که سبک زندگی سالم آموزش داده شود که مهم ترین متولی آموزشی کشور وزارت آموزش و پرورش می باشد.

سبک زندگی پایه و اساس فهم شرایط فرهنگی موجود و تحولات پیش رو در این حوزه تلقی می شود و نشان می دهد که در بطن ارزش های موجود در خرده نظام فرهنگی چه می گذرد. در واقع با به کارگیری مفهوم سبک زندگی و تعمق در آن می توان از هنجارهای پنهان در اذهان، باورها و رفتارهای مردم یک جامعه، سر درآورد و از جهت گیری ها و الگوهای موجود یا در حال شکل گیری، تفسیر واقع بینانه ای ارائه کرد. نقد و بررسی سبک های زندگی غربی و اسلامی می توان نقش بسزایی در تبیین سبک زندگی سالم داشته باشد. (انگیز، ۱۴۰۱)

هر مکتب مذهبی، سبک زندگی برای بشریت عرضه می کند و مدعی است، جامعه مطلوب و زندگی سالم در نتیجه پیروی از روش زندگی است که آنان عرضه می کنند. سبک زندگی اسلامی یعنی در زندگی هر فرد، چه شخصی، چه خانوادگی و چه اجتماعی، قواعد و الگوها و قالب ها و ملاک های اسلامی نقش مهمی ایفا کند؛ یعنی روش ها را بر اساس آنچه اسلام گفته و خواسته است به کار گیرد. (شهبازی، ۱۳۹۴)

در عصر جدید با توجه به رشد تکنولوژی و فناوری های نوین، جوامع با تهاجم فرهنگی و سبک زندگی مصرف گرایانه و پر هزینه روبرو هستند. به نوعی هدف از این تهاجم دور کردن آدمی از هدف واقعی آفرینش و شناخت زندگی واقعی است. جهان خلقت مظهر رحمت پروردگار است و مسیری است که از طریق آن هر موجودی به کمال خویش می رسد که رسیدن به مقام خلیفه خدا و قرب الهی است. حیاتی که خداوند در این زمینه، انسان را بدان رهنمون می کند، حیات طیبیه است که مظهری از حیات حقیقی خداوند است. در حیات طیبیه، فراهم سازی خواسته های بشری در راستای قرب الهی است و هدف انسان ها فقط رسیدن به رفاه زندگی نیست؛ بلکه سامان دادن زندگی دنیوی برای قرب الهی است و این اندیشه، نه تنها بشر را از صحنه جهانی دور نمی کند، بلکه جامعه را برای تکامل و آبادانی زندگی در سایه ایمان، عمل صالح و تقرب به درگاه پروردگار سوق می دهد. از این رو وظیفه خانواده ها و نظام تعلیم و تربیت، ترویج سبک زندگی مبتنی بر تعالیم قرآن و سیره پیامبر اسلام است. شناخت سبک زندگی متعالی اسلامی و قرآنی در این برهه از زمان و با توجه به تهاجم سبک زندگی غربی و مصرف گرایانه به جامعه اسلامی بسیار پر اهمیت است؛ به همین جهت آموزش و پرورش و در ادامه جبهه مدرسه نقش اساسی و اصلی را در تربیت نسل آینده و متدین بر عهده دارند.

با توجه اهمیت موضوع سبک زندگی و نقش اساسی آن در ایجاد استقلال فرهنگی و هویتی برای کشور، آموزش و پرورش نقشی حیاتی و بی بدیل در ایجاد این استقلال دارد برای جامعه ایرانی دارد. در سالیان اخیر با هجوم ماهواره، فضای مجازی و اینترنت به سمت کودکان و نوجوانان و عدم آشنایی و توانایی خانواده ها با شیوه های کنترل و نظارت بر کودکان و نوجوانان در فضای سایبر، نقش نظام تعلیم و تربیت در مقابله این پدیده های نوظهور و فراگیر در جامعه بسیار پر رنگ شده است. آموزش و پرورش در دو دهه اخیر با بروزرسانی و تغییر برنامه درسی در مدارس، سعی در هماهنگ کردن برنامه های خود با تغییرات روز دنیا دارد و در عین به دنبال حفظ سبک زندگی متعالی و قرآنی است.

بر اساس برنامه درس ملی آموزش و پرورش در کتاب های دین و زندگی، مطالعات اجتماعی، قرآن و تفکر و پژوهش می توان به مولفه های سبک زندگی ایرانی - اسلامی پی برد که شامل خداشناسی، عدالت، ساده زیستی، رعایت حقوق دیگران، تلاش و کسب روزی حلال، مقابله با ظلم، مسئولیت پذیری و کمک به هم نوع است؛ برنامه درسی با ارائه این مولفه ها به دانش آموزان در پی راهنمایی و هدایت آنها به سمت سبک زندگی مطلوب و متعالی مورد تاکید قرآن و شریعت است. (کریمی، ۱۴۰۰)

بررسی آموزش سبک زندگی قرآنی و اسلامی در مدارس را می توان از زوایای مختلف مانند برنامه ریزی، محتوا، فعالیت های فوق برنامه و فرهنگی و آموزش و تربیت معلمان بررسی کرد.

۱ - برنامه ریزی :

یکی از اساسی ترین و مهمترین اهداف نظام های آموزشی در سراسر دنیا به ویژه آن دسته از کشور هایی با رویکرد دینی مسائل را دنبال می کنند، آراستگی دانش آموزان و نسل آینده به صفات و فضایل اخلاقی، ارزشی و معنوی است. این نظام های آموزشی در تلاش هستند که زمینه های آموزش زندگی مطلوب و سعادت مندانه را برای کودکان و دانش آموزان

فراهم کنند؛ با پیاده سازی این برنامه ها در مدارس، نظام آموزشی به اهداف و سیاست های خود در زمینه های اخلاقی، معنوی و مذهبی می رسد و آن ها را عملی می کند. برای همین در نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران نیز زیست دیندارانه و الهی از جایگاه ویژه ای برخوردار است. (نجفی و ملکی، ۱۳۹۵)

در دوره ی راهنمایی و متوسطه در کتاب های علوم اجتماعی و مطالعات اجتماعی جای درس هایی که مستقیماً به این موضوع می پردازند، خالی است؛ اما جای امیدواری است که مطابق با منویات مقام معظم رهبری و با اجرایی کردن سند تحول بنیادین که بر مبنای آیات کریمه قرآن، سیره ی پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) تدوین گردیده، هرچه سریع تر با تغییر و بازنگری در محتوای کتب درسی این موضوع نیز مورد توجه بیش تر قرار گیرد. (حقیقت گو، ۱۳۹۲) در این خصوص می بینیم که عناوین پنجگانه ایمان، تفکر، علم، عمل و اخلاق، دایره آداب مهارت زندگی است که در کتاب های جدیدالتالیف ابتدایی مطرح شده است.

سبک زندگی بسیار متنوع و متفاوت است. بخشی از سبک زندگی مردم، الگوهای دینداری است؛ یعنی رفتارهای دینی که مردم انجام می دهند؛ مانند نماز خواندن، روزه گرفتن، قرآن و ادعیه خواندن، به زیارت اماکن مذهبی و مسجد رفتن و... است. هدف اصلی در جامعه ما تربیت اسلامی افراد جهت پرورش افرادی واجد فضیلت های معنوی و اخلاقی است. تربیت نسلی که معتقد به مبانی دین و عامل به احکام و آداب الهی و برخوردار از سجایا و فضایل اخلاقی باشند. مدرسه، پس از خانواده مهمترین نهاد و مرکزی است که نقش عمده ای در آموزش کودکان و نوجوانان دارد. مدرسه اولین مکانی است که پس از خانواده، کودک یک نوع اقتدار و قدرت را بر خود احساس می کند؛ اما اقتداری رسمی و منظم که تحت همین اقتدار و قدرت است که ناچار به یادگیری و انجام اعمال خاص در طول روز می گردد. آموزش های دینی در مدارس از سه طریق انجام می گیرد: دروس و برنامه های مذهبی تدارک دیده شده در برنامه های آموزشی مانند دروس تعلیمات دینی؛ ارتباط و تعامل معلم با دانش آموزان و فضای مدرسه و سازمان ها و گروه های موجود در مدرسه. (دمیرچی، ۱۳۹۲) این نوع برنامه ریزی باعث می شود دانش آموز نه تنها در مدرسه، بلکه در زمان حضور در خانه و اجتماع نیز با مباحث دینی و قرآنی سر و کار دارد یا به نوعی سبک زندگی او با قرآن و مبانی اسلامی عجین می شود. برنامه ریزی در سطح کلان آموزش و پرورش و برای اجرا در مدارس بسیار حیاتی و مهم است، از آن جهت که نقشه راه پیاده سازی سبک زندگی اسلامی در مدارس و جامعه در همین تصمیم گیری های کلان و زیربنایی ترسیم می شود؛ برنامه ای متناسب با شرایط جامعه و نوع طرز تفکر نسل جدید و مطابق با اندیشه های روز دنیای مدرن امروز.

با وجود تمام تلاش ها در سالیان اخیر برنامه ریزی مدون و دقیقی در این زمینه به وجود نیامده است و از طرفی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به عنوان نقشه راه این نظام به طور دقیق و کامل به اجرا در نیامده است و در بعضی از قسمت ها نیاز به اصلاح و بازنگری اساسی دارد. همچنین بهتر است به مسائل واقع بینانه تر و بر اساس نیاز روز جامعه نگاه شود.

۲- محتوا:

محتوا یکی از عناصر برنامه درسی است. محتوای برنامه درسی دربردارنده دانش ها، مهارت ها، فرایندها و ارزش ها است. کتاب درسی یکی از پرکاربردترین محتوا و ابزار انتقال دانش است که محور اصلی فرایند یاددهی - یادگیری در نظام آموزش و پرورش محسوب می شود. محتوای کتاب های درسی در طول دوران های مختلف مورد بازنگری یا تغییرات گسترده قرار می گیرد تا بتواند اهداف و سیاست های کلی نظام تعلیم و تربیت را در مدارس و کلاس ها پیاده کند.

نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای جهان بینی اسلامی استوار است و ویژگی های انسان مطلوب و متعالی از منبعی به نام قرآن کریم و سیره پیامبر اکرم (ص) استخراج شده است. (نجفی و همکاران، ۱۳۹۴) در نظام آموزش و پرورش ایران سبک زندگی اسلامی و ایرانی در تمام لایه ها اعم از کتب درسی، مواد آموزشی، آموزش معلمان و معماری مدارس نیز دیده می شود و همچنین محتوا های ارائه شده به دانش آموزان بر اساس دستورات دینی و متن صریح قرآن در اختیار دانش آموزان قرار می گیرد.

برای مثال در بسیاری از کتاب های درسی مخصوصاً کتاب های دین و زندگی دوره متوسطه از سوره حجرات که به عنوان سوره آداب و احکام از آن یاد می شود، مفاهیم مهم و اصول سبک زندگی زیادی استخراج شده است و در اختیار دانش

آموزان قرار گرفته است. علامه طباطبایی در مورد این سوره می فرمایند: « این سوره مشتمل بر مسائلی از احکام دین است، احکامی که با آن سعادت زندگی فردی انسان تکمیل می شود و نظام صالح و طیب در (مجمع) او مستقر می شود. بعضی از آن مسائل ادب جمیلی است که باید بین بنده و خدای سبحان رعایت شود، و پاره ای آدابی است که بندگان خدا باید درباره رسول خدا (ص) رعایت کنند، که در پنج آیه اول سوره به آنها اشاره شده است. بعضی دیگر، احکام مربوط به مسائلی است که مردم در برخورد با یکدیگر باید آن را رعایت کنند. در انتهای این سوره، خداوند با اشاره به حقیقت ایمان و اسلام، بر بشریت منت می گذارد که نور ایمان را به او افاضه فرموده است. » (طباطبایی، ۱۳۶۴، ج ۱۸: ۴۵۵)

در مجموعه کتاب های دینی (هدیه های آسمان، پیام های آسمان و دین و زندگی) که طول دوازده سال در مدرسه به طور مداوم به دانش آموزان تدریس می شود بیشتر به جنبه دینی و معنوی سبک زندگی توجه شده است و در عین حال بعد اجتماعی و کاربردی سبک زندگی دینی را نیز مورد تاکید قرار داده است؛ به گونه ای که در دوران ابتدایی به مسائل دینی فردی و شخصی یک انسان مسلمان پرداخته، در متوسطه اول اصول پنج گانه دین (توحید، معاد، نبوت، امامت و عدالت) را مورد تاکید قرار داده و سعی دارد نوجوان را به طور مختصر و ابتدایی با این اصول آشنا کند و در متوسطه دوم مسائل اجتماعی و آموخته های دوره های قبل را به میدان می آورد و آن ها در جامعه به کار می برد تا دانش آموز بتواند آموخته های گذشته خود را به کار ببرند و سبک زندگی خود را بر اساس دین و خدا قرار دهد.

با بررسی کتاب های درسی متوجه می شویم که مولفان می توانند با بهره گیری از متن قرآن و همچنین تفاسیر مختلف عالمان دینی از قرآن، محتوای غنی تر و جذاب تری را به دانش آموزان ارائه دهند. با بررسی های صورت گرفته در کتاب های درسی مخصوصاً دوره ابتدایی، محتوای های ترویج سبک زندگی اسلامی و قرآنی بسیار کم و به صورت غیر مستقیم و پراکنده در کتاب ها گنجانده شده است و به نوعی خط فکری مشخصی را دنبال نمی کند.

۳- فعالیت های فوق برنامه و فرهنگی در مدارس:

بی تردید یکی از جنبه های اساسی در جوامع مختلف در طول تاریخ باورهای دینی و مذهبی بوده است. شاید نتوان جامعه ای را یافت که در آن به نوعی دین حضور نداشته باشد و دقیقاً بر اساس همین باور های دینی مردم آن جامعه سبک زندگی خود را انتخاب می کنند. دین یکی از نیازهای فطری بشر می باشد. معمولاً در بیشتر جوامع باورهای دینی به عنوان یک ارزش مسلم محسوب می شود و دیگر ارزش های انسانی تحت تأثیر باورهای دینی قرار دارد، مدرسه هم به عنوان یکی از بخش های مهم جامعه تحت تأثیر باورهای دینی قرار دارد و خود سبک زندگی دینی را به نسل آینده آن جامعه آموزش می دهد و آن ها را برای حضور در جامعه ای پویا و سعادتمند آماده می کند. (عباسیان، ۱۳۹۴)

جدول شماره ۱

اهداف برنامه های فوق برنامه، فرهنگی و دینی در مدارس	
۱- دانش آموزان با دین و مذهب بیشتر آشنا شوند.	
۲- به مسائل اعتقادی و عقاید دینی و مذهبی علاقه نشان دهند.	
۳- نگرش آنان نسبت به دین و مسائل دینی تقویت شود.	
۴- احکام صحیح دین را یاد بگیرند و عملاً در جهت تربیت دینی خود به کار بندند.	
۵- دانش آموزان آموزه های دینی و قرآنی را در زندگی اجتماعی و شخصی خود به کار گیرد.	

جدول شماره ۲

برنامه های فوق برنامه، فرهنگی و دینی در مدارس		
برگزاری جشن تکلیف	جلسات آشنایی با مراجع تقلید	مسابقات قرآنی و دینی
آراستن مدرسه به آیات قرآن و احادیث	مداحی و عزاداری	سرود و تواشیح
دادن نذورات و اطعام	معرفی کتاب ها و سایت های دینی	اردو ها و بازدید های زیارتی
جلسات پاسخگویی به شبهات	نمایش و تعزیه	برپایی نمایشگاه

دانش آموزان با حضور در این برنامه و فعالیت ها در مدرسه ، به نوعی سبک زندگی ایرانی و اسلامی را در جامعه ای کوچکتر به نام مدرسه تمرین می کنند تا بتوانند همین شیوه و روش در زندگی اجتماعی و شخصی نیز پیاده کنند . اما نکته ای که حائز اهمیت است جذاب بود و کسل کننده نبود این برنامه ها برای نسل جدید است ؛ زیرا ممکن است این برنامه نتیجه عکس از خود نشان بدهد.

۴ - معلمان :

معلم مسئول تمام افرادیست که زیر دست او تربیت می شوند . در واقع رفتار معلم تاثیر بسزایی بر رفتار و خلق و خوی دانش آموزان خواهد داشت . همانطور که می دانید افراد زیادی در سیستم های آموزشی مشغول به کار هستند که فعالیت هایشان به طور مستقیم و غیر مستقیم بر تربیت دانش آموزان تاثیر می گذارد اما در این بین معلم نقش برجسته تری دارد . رابطه ای که دانش آموز با معلم دارد رابطه ای باطنی و معنوی است . (اسدی کوه باد و موسوی ، ۱۴۰۱) هر دانش آموز در محیط خانواده رفتارهایی آموخته و شخصیت او تا حدودی شکل گرفته است اما هنوز شکل ثابتی ندارد و انعطاف پذیر و قابل تغییر می باشد . دانش آموز پس از خانواده وارد اجتماع جدید مدرسه می شود . او در این اجتماع رفتار و عادات خود را مورد بازنگری قرار داده و شخصیت خود را تکمیل و تثبیت خواهد کرد .

واقعیت این است که بچه ها تحت تاثیر رفتار و کردار بزرگ ترها قرار می گیرند و به گفتار هر چند زیبا و اغوا کننده آنها اهمیت چندانی نمی دهند . به ویژه در روزگار امروز که به یمن گسترش اطلاعات در رسانه های گوناگون ، سطح معلومات و دانش آنها در مسائل اخلاقی و اعتقادی بالا رفته است . مثلا گاهی با تماشای يك فیلم مذهبی ، بهتر و بیشتر از معلم خود که می کوشد قصه آن را باز گوید ، به موضوع اشراف دارند و کم و بیش اشتباهات احتمالی معلم شان را هم یادآور می شوند . هدف غایی دین اسلام تکمیل مکارم اخلاقی است . اهمیت این مسئله در دنیای لجام گسیخته امروز که فساد و جنایت از در و دیوار آن می بارد ، به شدت احساس می شود . رابطه دانش آموز با معلم يك رابطه باطنی و معنوی است . دانش آموز معلم را شخصیتی محترم و ممتاز می داند که او را در بزرگ شدن و به استقلال و آزادی رسیدن و به عضویت رسمی جامعه در آمدن کمک و مساعدت می نماید . معلم با روح و جان دانش آموز سروکار دارد و به همین جهت به عنوان يك الگوی محبوب پذیرفته می شود . (لئون ، ۱۳۹۰)

اهمیت معلم در اسلام ، بیانگر نقش و کاربرد او در جامعه است . اگر نقش معلم حیاتی نبود اسلام تا این حد به او بها نمی داد . در اسلام معلم از چنان ارزش و جایگاهی برخوردار است که خداوند در نخستین آیات نازل شده بر پیامبر (ص) خودش را معلم معرفی می کند: « بخوان به نام پروردگارت که جهانیان را آفرید . انسان را از خون بسته سرشت ، بخوان ! و پروردگارت کریم ترین است ، همان که آموخت با قلم ، آموخت به انسان آنچه را که نمی دانست . »

ویژگی مهمی که در دین برای معلم و مربی آمده است ، آغاز تربیت از خود معلم و مربی است . آگاهی از مسائل تربیتی ، اساس انتخاب يك فرد برای حرفه معلمی است . دانش آموز از طریق مشاهده و تقلید کردن ، به درون معلم می رود و گفتار و رفتار او را الگو قرار می دهد . بنابراین يك معلم برای موفقیت در امر تربیت دینی دانش آموزان باید تربیت را از خود شروع کند . ابتدا خودش نسبت به دین اسلام شناخت کافی و سپس علاقه پیدا کند سپس ایمان و روحیه تسلیم را در خود قوی و اعتقاداتش را کامل کند . مسلم است که هرگاه شناخت با علاقه همراه شود ، انگیزه برای دفع رذایل و به دست آوردن فضایل اخلاقی ، فراهم می شود . اینجاست که اخلاق او حسنه می شود و نسبت به انجام دستورات الهی مقید می شود . (خانی ، ۱۳۹۹)

معلم باید سعی کند آموزه های دینی را ساده ، رسا و جذاب برای دانش آموزان بیان کند به گونه ای که اولاً آنها بفهمند که معلم چه می گوید و ثانياً از شنیدن آن احساس خستگی نکنند . اگر معلم مثال در خدانشناسی تنها به بیان دلایل فلسفی اثبات وجود خدا و صفاتی مانند توحید و قدرت خدا بپردازد ، یقیناً خسته کننده خواهد بود و دانش آموزان شاید برای گرفتن نمره ، این دلایل را در حافظه ذهنشان بسپارند ولی این سپرده ها هیچ وقت تبدیل به ایمان و اعتقاد قلبی نمی شود ، چون از روی میل و رغبت و شوق کسب نشده اند . معلم باید استدلال های فلسفی را در قالب مثالی ساده و همه کس فهم طوری بیان کند که متعلم همانجا نه تنها کاملاً تفهیم شود ، بلکه پایه های اعتقادی اش نسبت به آن موضوع نیز شکل بگیرد . همچنین معلم

باید از مطرح کردن مباحث پیچیده و دور از فهم دانش آموز اجتناب ورزد. در این مورد نیز مطالعه سیره انبیاء و معصومان می تواند برای معلمان راهگشا باشد.

بحث و نتیجه گیری :

با توجه به وضعیت نابسامان اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جامعه ایران و رشد کم هویت ملی و دینی نسل جدید، نظام تعلیم و تربیت باید با طراحی برنامه هایی مانند آموزش اصول سبک زندگی ایرانی - اسلامی، برنامه و فعالیت های رشد و پرورش کودک و نوجوان، آشنایی دانش آموزان با شیوه های تربیتی معصومین و نقد و بررسی سبک های زندگی مناطق مختلف جهان و پیشینیان، به ترویج سبک زندگی مناسب و متناسب با فرهنگ کشورمان و بر اساس تعالیم قرآن و سیره پیامبر اسلام (ص) کمک کند.

آموزش و پرورش در سالیان اخیر تلاش زیادی در مورد نهادینه سازی سبک زندگی اسلامی و قرآنی و مبتنی بر فرهنگ ایرانی کرده است؛ اما از طرفی با هجوم بی سابقه و همه جانبه رسانه های غربی و فرهنگ غربی مواجه شده ایم. مدارس و نظام آموزش و پرورش به نوعی در خط مقدم جبهه نبرد تهاجم فرهنگی غرب قرار دارند و تربیت دینی و شناساندن سبک زندگی دینی و قرآنی را به نسل آینده بر عهده دارد. نظام تعلیم و تربیت با آشنا ساختن دانش آموزان با سبک زندگی ایرانی - اسلامی می تواند تضمین کننده سلامت و متعالی شدن جامعه شود و نسلی عزتمند و معتقد به اصول دینی و قرآن تحویل جامعه دهد.

با توجه به بررسی های انجام شده در این پژوهش در کنار فعالیت ها و کار های خوبی که انجام شده است، کاستی ها و مشکلاتی مخصوصا در بحث محتوای ارائه شده به دانش آموزان دیده می شود. کتاب های درسی به عنوان محور اصلی کار معلم در کلاس دارای مطالب غیر منسجم سبک زندگی اسلامی و قرآنی است و فقط به مطالبی به صورت پراکنده در بعضی از کتب مانند دین و زندگی و مطالعات اجتماعی بسنده شده است. به نظر جایگاه یک کتاب مستقل سبک زندگی ایرانی - اسلامی در کتاب های دوازده سال تحصیل دانش آموزان خالی است. مخصوصا در دوره حساس و مهم ابتدایی مطالب مربوط به سبک زندگی اسلامی و قرآنی به ندرت و پراکنده دیده می شود، در حالی که دانش آموز در دوره ابتدایی اصول اولیه سبک زندگی را می آموزد و برای او نهادینه می شود و در دوره متوسطه باید این آموزش ها تقویت کرد.

با توجه به تمام این نقاط مثبت و منفی در عملکرد آموزش و پرورش در تربیت دینی و آموزش سبک زندگی اسلامی، نیاز به یک برنامه مدون و مستحکم و تربیت معلمانی مسلط به اصول دینی و قرآنی داریم تا بتوانیم دانش آموزان را با مفاهیم مهم و متعالی قرآنی آشنا کنیم و آن ها را به حیات طیبه مورد نظر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش هدایت کنیم.

منابع :

- ۱ - قرآن کریم (۱۳۸۶) ، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی ، مشهد ، آستان قدس رضوی
- ۲ - انگیز، روح اله (۱۴۰۱) ، ترویج سبک زندگی سالم در مدارس ، اولین همایش مجازی ملی یافته های نوین در تربیت بدنی و سلامت دانش آموزی ، بوشهر
- ۳ - اسدی کوه باد، هرمز ، موسوی، سید حجت اله (۱۴۰۱) ، نقش معلمان در سبک زندگی دانش آموزان ، اولین همایش ملی آموزش و پرورش و نهضت بیداری اسلامی (با تاکید بر نقش معلمان شهید) ، تهران
- ۴ - خانی، مریم (۱۳۹۹) ، بررسی نقش معلم بر تربیت اخلاقی و دینی دانش آموزان ابتدایی بر اساس تعالیم مقدس اسلامی ، ماهنامه وحدت ، شماره ۱
- ۵ - حقیقت گو، مریم (۱۳۹۲) ، احیای سبک زندگی اسلامی ، ماهنامه فرهنگی ، هنری و اجتماعی پیام زن ، شماره ۲۵۴
- ۶ - دمیرچی، نسرین (۱۳۹۲) ، تربیت دینی باید سبک زندگی را اصلاح کند ، ماهنامه فرهنگی ، هنری و اجتماعی پیام زن ، شماره ۲۶۴
- ۷ - دهقانیان، حمید (۱۳۹۲) ، سبک زندگی اسلامی ایرانی ، کنگره پیشگامان پیشرفت ، تهران
- ۸ - زنگانه، مریم ، فغان نومی، فاطمه (۱۴۰۲) ، نقش آموزش و پرورش در توسعه و رشد سبک زندگی اسلامی - ایرانی و اصلاح الگوی مصرف ، اولین همایش بین المللی جامعه شناسی ، علوم اجتماعی و آموزش و پرورش با رویکرد نگاهی به آینده ، بوشهر
- ۹ - شادفر، حوریه ، نبلی، محمدرضا ، قاسمی، وحید (۱۳۹۶) ، بررسی میزان توجه به شاخص های اقتصادی سبک زندگی مبتنی بر توسعه اسلامی - ایرانی در محتوای برنامه درسی دوره ابتدایی و شیوه آموزش معلمان ، مجله رویکرد های نوین آموزشی ، شماره ۲۰
- ۱۰ - شریفی ، احمد حسین ، عالم زاده نوری ، محمد ، حسین خانی ، هادی ، فصیحی ، مهدی (۱۳۹۱) ، همیشه بهار (اخلاق و سبک زندگی اسلامی) ، تهران ، دفتر نشر معارف
- ۱۱ - شهبازی، چیا (۱۳۹۴) ، مشارکت مدارس و دانش آموزان در سبک زندگی اسلامی ، کنفرانس سراسری دانش و فناوری علوم تربیتی ، مطالعات اجتماعی و روانشناسی ، تهران
- ۱۲ - صمدی، معصومه (۱۴۰۰) ، استلزامات سبک زندگی اسلامی (با تمرکز بر رابطه انسان با خدا) در اسناد تحولی آموزش و پرورش ، فصلنامه اسلام و پژوهش های تربیتی ، شماره ۱
- ۱۳ - طباطبایی، محمدحسین (۱۳۶۴) ، تفسیر المیزان فی تفسیر القرآن ، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی ، تهران ، بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی
- ۱۴ - عباسیان، علیرضا (۱۳۹۴) ، فعالیت های فوق برنامه و دینی و مذهبی در مدارس ، پایگاه اطلاع رسانی آموزش و پرورش ، شماره ۱
- ۱۵ - قندانی آرانی، علی اکبر ، صادقی آرانی، زهرا (۱۳۹۴) ، خانواده و سبک زندگی اسلامی (خانواده قرآنی) ، کنگره بین المللی روانشناسی و علوم تربیتی با رویکرد اسلامی ، تهران
- ۱۶ - کرمی، زهره (۱۴۰۰) ، سبک زندگی اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی ، نشریه علوم تربیتی از دیدگاه اسلام ، شماره ۱۷
- ۱۷ - لئون، آنتوان (۱۳۹۰) ، وضع کنونی آموزش و پرورش ، ترجمه علی محمد کاردان ، تهران ، نشر تعلیم و تربیت

- ۱۸ – مختاری اردستانی، داوود (۱۴۰۱) ، مولفه های سبک زندگی اسلامی ، کنفرانس بین المللی روانشناسی ، علوم تربیتی و سبک زندگی ، تهران
- ۱۹ – نجفی، حسن ، ملکی، حسن (۱۳۹۵) ، راهکار های نهادینه سازی اثربخش سبک زندگی اسلامی در مدارس دوره متوسطه ، ماهنامه مطالعات اسلام و روانشناسی ، شماره ۱۸
- ۲۰ – نجفی، حسن ، جعفری هرندي، رضا ، سبحانی نژاد، مهدی (۱۳۹۴) ، تحلیل محتوای کتاب های دین و زندگی دوره متوسطه از لحاظ میزان توجه به مباحث سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سورة مبارکه حجرات ، فصلنامه علمی اندیشه های نوین تربیتی ، شماره ۱۰
- ۲۱ – یوسف زاده اربط، حسن (۱۳۹۹) ، اصول قرآنی سبک زندگی اسلامی ، فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی ، شماره ۴

Teaching Islamic and Quranic lifestyle in schools

Erfan Alamshahi

Teacher's student in the field of elementary education, Farhangian Shahid Beheshti university unit, Gonbad Kavos ,
Golestan province

Atiyeh Arab Asadi

Teacher student in the field of educational affairs, Imam Khomeini campus, Gorgan , Golestan province

Abstract :

With the addition of new communication technologies to people's lives, the lifestyle of people also underwent extensive changes and turned people into consumer-oriented beings and slaves of goods. But the religion of Islam has considered another lifestyle for humans, a lifestyle that leads to excellence and discovery of the true purpose of human creation. The Islamic way of life leads a person to the closeness of God and a happy life. Meanwhile, education and above all schools play an essential role alongside the family. In schools, students get to know the Quranic lifestyle and practice it in order to apply it in their real and social life. However, there are still defects and shortcomings in education, especially in the field of textbooks' contents, which are not fully coherent, and the contents are scattered in the books, and it seems that there is no seriousness in this field. Now, in this research, we are looking to analyze the factors involved in teaching Islamic lifestyle in schools by reviewing various books and articles, and we are using the library method and reviewing various sources to compile this research.

Keywords : lifestyle, Islam, Quran, schools, textbook